

Трансформація функцій вузівської бібліотеки юридичного профілю за умов інформатизації освіти

« ... Відкриваючи користувачам доступ до інформації і культурних джерел, бібліотекар сприяє гуманізації суспільства і збільшує можливості самореалізації для кожної окремої людини ... »

Важливою ознакою останніх років, пов'язаною із загальною демократизацією суспільного життя, стало різке підвищення соціальної значущості та престижу вищої юридичної освіти, пріоритетний розвиток якої зумовлений процесами розбудови України як демократичної, правової держави, завданнями її органічного входження у світовий правовий, освітній та інформаційний простір. Розвиток вищої юридичної освіти в Україні має здійснюватися через підвищення її якості, збереження традицій української вищої школи, інтеграцію у світову систему вищої освіти, формування у студентів прагнення до оволодіння певною сукупністю знань, умінь і навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності.

Сучасний адекватно динамічний розвиток вищої юридичної освіти в Україні потребує створення ефективної системи бібліотечно-інформаційного забезпечення підготовки висококваліфікованих національних фахівців, що зумовлює появу теоретично складних і практично важливих проблем педагогічного характеру. Їх розв'язання може бути винайдено лише шляхом об'єднання зусиль вищих юридичних навчальних закладів і вузівських бібліотек, використання їх потенціалу у розвитку активності, самостійності і творчих здібностей особистості; забезпеченні державою кваліфікованими, ініціативними кадрами, які, *по-перше*, матимуть ґрунтовну теоретичну і практичну підготовку за фахом; *по-друге*, зможуть самостійно приймати адекватні рішення, пов'язані з майбутньою професією, створювати власними силами нові науково-правові цінності в майбутньому. Діяльність бібліотек набуває вкрай важливого значення за умов реформування вищої юридичної освіти в Україні, вдосконалення її змісту, впровадження сучасних технологій навчання, зокрема дистанційного, активного переходу від передачі інформації до керівництва навчально-пізнавальною діяльністю, формування у студентів навичок самостійної творчої роботи.

Виходячи із завдань сучасної педагогічної і дидактичної системи навчання, бібліотека навчального закладу юридичного профілю має створити цілісну систему бібліотечно-інформаційного забезпечення самонавчання і самостійної роботи студентів (СРС), здійснюваних в аудиторний і позааудиторний час. Успішне вирішення завдання потребує наукового обґрунтування адекватного складу та структури системи бібліотечно-інформаційного забезпечення самостійної роботи студентів, засобів і форм її ефективного функціонування за умов інформатизації освітньої і бібліотечної галузей України.

Для наукової розробки системи бібліотечно-інформаційного забезпечення самостійної роботи студентів важливе значення має дослідження соціальних функцій бібліотеки в цілому і функцій вузівських бібліотек зокрема.

Соціальні функції бібліотеки – одна з фундаментальних проблем бібліотекознавства. У їх вивченні накопичено багатий досвід. Вивченню даної проблеми присвятили свої праці відомі бібліотекознавці і бібліотекарі-практики, на сторінках професійної преси знаходили відбиття численні дискусії. Однак і до цього часу питання лишається відкритим.

Перш ніж розглядати зміст соціальної функції бібліотеки маємо уточнити саме поняття «функція», яке визначається не завжди однаково. Відповідно до «Словника іншомовних слів», термін «функція» (від лат. *functio* – виконання, завершення) має таке значення: діяльність, обов'язок, робота, призначення [9]. Виходячи з цього, всю діяльність вузівської бібліотеки умовно можна назвати «функціонуванням» (функціональною діяльністю). Постає питання визначення мети або цілей функціонування бібліотеки. Домінуючим у сучасному бібліотекознавстві, як свідчить аналіз літератури, є прийняті у філософії два значення функції:

1. Діяльність, обов'язок, робота; зовнішній прояв властивостей будь-яких об'єктів у даній системі відносин.
2. Роль, яку виконує певний соціальний

інститут або процес по відношенню до цілого. Якщо розглядати бібліотеку з системних позицій, тоді під функцією маємо розуміти способи виявлення активності системи та її компонентів, тобто виконання ролі та призначення, яке виконує бібліотека щодо потреб системи вищого рангу – науки, освіти, виробництва. Визначення функцій і цілей вузівської бібліотеки залежить від «глобальної або кінцевої мети суспільства, системи бібліотек країни, системи вузівських бібліотек, вищої школи та вузу». Дійсно, розбудова і зміцнення правової держави в Україні вимагає удосконалення юридичної освіти, створення ефективної системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації правознавців, правоохоронців, державних діячів – усіх тих особистостей, які працюватимуть над удосконаленням правового поля України, прийматимуть закони та слідкуватимуть за їх виконанням, забезпечуватимуть дотримання законності та гарантій громадських прав і свобод у нашій країні [7]. Підготовка якісних фахівців у галузі права – складний соціально-педагогічний процес, одним з центральних завдань якого є формування та розвиток у студентів юридичних вузів професійної культури, підвищення вимог до рівня їх правової кваліфікації та державотворчої діяльності [3]. Підвищення рівня юридичної освіти, виховання правової культури у студентів-юристів значною мірою залежить від повноцінного документного, інформаційного і когнітивного забезпечення юридичної освіти, що в свою чергу, впливає на розвиток і трансформацію основних функцій бібліотек ВНЗ юридичної галузі.

Для отримання повнішого уявлення про існуючі погляди на склад соціальних функцій бібліотек було проведено аналіз відповідних публікацій авторів, які в різні часи розглядали функціональну проблематику. Це: М. І. Акіліна, М. П. Васильченко, В. О. Ільганаєва, В. В. Скворцов, А. В. Соколов, Ю. М. Столяров, К. Т. Селіврстова, М. С. Слободяник, В. Р. Фірсов, І. М. Фрумін, Л. А. Шилов та ін.

Аналіз основного кола публікацій з визначення соціальних функцій бібліотеки свідчить про розмаїття поглядів, які зводяться до наступного. *По-перше*, більшість фахівців розглядають соціальну функцію бібліотеки як роль, яку вона виконує як соціальний інститут по відношенню до суспільства. *По-друге*, соціальні функції бібліотек більшість дослідників поділяють на декілька груп. І. М. Фрумін назвав їх загальними і специфічними, Ю. М. Столяров виділив іманентні, сутнісні та інші функції, В. Р. Фірсов – основні і підлеглі, А. В. Соколов – сутнісні і прикладні, М. С. Слободяник – головні, основні і допоміжні. *По-третє*, на сучасному етапі бібліотекознавці розпочали активний пошук єдиної сутнісної, онтологічної функції бібліоте-

ки, в якості якої називається або інформаційна (В. В. Скворцов, М. І. Акіліна), або документно-комунікаційна (Ю. М. Столяров), або єдність документної, інформаційної, когнітивної і комунікаційної (М. С. Слободяник, В. О. Ільганаєва).

На сьогодні найбільш обґрунтованою можна вважати думку Ю. М. Столярова про те, що виникнення бібліотеки продиктоване потребою суспільства (групи, індивіда) в документних комунікаціях. Сутнісна функція бібліотеки – документно-комунікаційна, зміст якої полягає у виявленні необхідного документа, придбанні його (назавжди або тимчасово), обробці, пошуку на замовлення користувачів, забезпеченні найбільш комфортних умов для його використання. Ця функція є головною для всіх типів та видів бібліотек, у тому числі і для вузівської бібліотеки, яка разом з іншими соціальними інститутами, що мають документні фонди, створює систему документних комунікацій, соціальне призначення якої – забезпечення комунікації між користувачем і документом. Бібліотека є соціальною системою зі специфічною функціональністю – внутрішньою та зовнішньою. Процеси, що здійснюються бібліотекою поряд з іншими документними установами, є характеристикою, яка відрізняє її в системі установ, котрі мають спільний об'єкт діяльності – документ. Документ – це спільний об'єкт діяльності різних інформаційно-комунікативних установ, але дії, що проводяться з ним, різні, тому різні і функції цих установ. Так, А. В. Соколов вважає, що різним інформаційно-комунікативним системам притаманні одні й ті ж самі сутнісні соціальні функції. Відрізняються ці системи не за суспільним призначенням, а за змістом предмета праці, засобами та методами виконання одних і тих самих соціально значущих завдань. Тобто сутнісні соціальні функції – це функції, зумовлені сутністю бібліотеки як соціального інституту, змістом та особливостями організації її діяльності по забезпеченню системного зв'язку «документ-користувач» [6].

Радикальні перетворення в Україні привели до змін пріоритетів бібліотечної діяльності. У Законі України «Про бібліотеки та бібліотечну справу» бібліотека характеризується як бібліотечно-бібліографічний, культурно-просвітницький і науково-допоміжний соціальний інститут (у новій редакції Закону від 16 березня 2000 р.: «бібліотека – інформаційний, культурний, освітній заклад»). Дане визначення також подано у «Типовому положенні про бібліотеку вищого навчального закладу Міністерства освіти України» (1998 р.), в якому зафіксовано такі функції: навчальна, наукова, інформаційна та культурно-просвітницька.

На нашу думку, номенклатура та характер функцій вузівської бібліотеки залежить від місця

бібліотеки в системі вищої бібліотечної освіти та вузу, структурним підрозділом якої вона є.

Функції бібліотеки ВНЗ можна умовно поділити на зовнішні та внутрішні. Зовнішні – спрямовані на досягнення офіційної мети ВНЗ бібліотечними засобами, а внутрішні – на забезпечення відповідного рівня бібліотечно-інформаційного забезпечення навчально-виховного процесу як головної мети вузівської бібліотеки. До зовнішніх функцій вузівської бібліотеки можна віднести комунікативну, кумулятивну, меморіальну, навчальну, виховну, освітню, науково-допоміжну, а також соціокультурну, які сприяють забезпеченню навчально-виховного процесу та науково-дослідної діяльності вузу. Ці функції доцільно диференціювати на загальні і спеціальні. Загальними можна вважати наступні функції: інформаційну, комунікативну, кумулятивну і меморіальну. Ці функції характерні для бібліотек усіх типів і видів. Спеціальні функції притаманні, на наш погляд, окремим типам і видам бібліотек. Базуючись на даних принципових позиціях, проаналізуємо існуючі підходи до визначення їхнього змісту.

Розглянемо, перш за все, функції, які віднесено до загальних соціальних функцій бібліотеки: інформаційну, комунікативну, кумулятивну і меморіальну. Ці функції можна кваліфікувати як зовнішні, які виконуються через систему внутрішніх функцій бібліотеки.

Як показав аналіз публікацій за останні два роки (2000-2001 рр.), проблема уніфікації основних бібліотечних функцій не вирішена, існують певні розбіжності в їх визначенні. Зокрема автори М. Я. Дворкіна, В. Г. Дригайло, В. Н. Волинець, Н. П. Пасмор одні і ті ж самі функції-дії іменують по-різному, поєднуючи дві функції в одній або розподіляючи одну функцію на дві самостійні. Для подолання цих розбіжностей спробуємо об'єднати споріднені функції в окремі групи за їх призначенням відповідно послідовності основних бібліотечних процесів, які відносяться до комплектування та збереження бібліотечного фонду.

За умов відсутності повноцінного державного фінансування комплектування бібліотечних фондів зростає роль кумулятивної функції, яка має забезпечити надходження до вузівської бібліотеки юридичного профілю всіх документів, необхідних для задоволення потреб її користувачів – студентів, аспірантів, професорсько-викладацького складу, науковців, правознавців тощо. Слушною здається ідея, сформульована в монографії «Основи управління бібліотекою вищого учебного заведения», що окремі функції бібліотеки ВНЗ доцільно закріпити за окремими структурними підрозділами бібліотеки або кількома підрозділами, а контроль за їх вико-

нанням закріпити за керівництвом бібліотеки [5]. Саме на відділ комплектування бібліотеки покладається здійснення наукового, профільного, планового, оперативного, цілеспрямованого та систематичного комплектування і докомплектування БФ на базі співпраці з кафедрами та іншими підрозділами ВНЗ, а також радою з комплектування на основі зведеного тематико-типологічного плану комплектування; управління обсягом та якістю надходжень документів, їх рухом, обліком, вилученням, внутрішнім та міжнародним документообміном, довідковим апаратом, аналізом книгозабезпеченості студентів підручниками та навчальними посібниками. Контроль за фінансовою звітністю, методичною діяльністю бібліотеки з питань комплектування, організацією координації комплектування фондів з іншими вузівськими бібліотеками юридичного профілю, раціоналізацією процесів та операцій роботи, втілення в діяльність інноваційних технологій тощо, на наш погляд, доцільно покласти на керівництво бібліотеки ВНЗ.

З кумулятивною функцією тісно пов'язана меморіальна функція бібліотеки ВНЗ, виконання якої актуалізується у зв'язку з реалізацією завдань «Програми збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000-2005 рр.», згідно з якою, документована інформація, яка знаходиться в бібліотеках, є історичним надбанням людства, а рідкісні і цінні документи – пам'ятками світового значення. Виконання «Програми» сприятиме створенню оптимальних умов для тривалого зберігання, консервації та охорони книжкових зібрань вузівської бібліотеки.

Функція наукової обробки документів та організації каталогів, на нашу думку, має розглядатися в контексті когнітивної й інформаційної функцій вузівської бібліотеки, комплексне здійснення яких забезпечує: а) оперативну обробку, складання бібліографічного опису, систематизацію, індексування документів, відбиття в каталогах і передачу у структурні підрозділи; б) організацію та введення системи бібліотечних каталогів на традиційних та новітніх машинних носіях з метою багатоаспектного розкриття бібліотечних фондів; в) управління рухом документів у процесі обробки, складання бібліографічного опису, класифікації та організації алфавітного і систематичного каталогів, створення довідково-бібліографічного апарату (ДБА) та організація його пропаганди серед користувачів; г) надання методичної допомоги у створенні каталогів у філіях, кафедральних бібліотеках, відділах бібліотеки, втілення інноваційних форм та методів роботи, залучення читачького активу до співпраці; д) участь у створенні галузевих, регіональних і загальнодержавних баз даних.

Оперативне доведення документів до користувачів забезпечує наступна група функцій: комунікативна, інформаційна, трансляційна.

Аналіз різних теоретичних підходів до визначення функцій вузівської бібліотеки, пов'язаних з оперативним доведенням документів до користувачів, дозволяє зробити висновок про доцільність їх поєднання в загальну комунікативну функцію з виділенням двох підфункцій – інформаційної та трансляційної. Інформаційна підфункція направлена на багатоаспектне розкриття і пропаганду змісту і структури бібліотечних фондів, оперативне, диференційне обслуговування студентів, викладачів, аспірантів вищих навчальних закладів; вивчення запитів користувачів, оцінку документозабезпечення навчального процесу з метою докомплектування фонду і повного задоволення інформаційних потреб користувачів; роботу з відмовами. Трансляційна підфункція направлена на організацію оперативного інформаційного обслуговування всіх категорій користувачів, виходячи із завдань навчально-виховної та науково-дослідницької роботи ВНЗ.

Як свідчать дослідження, недостатнє забезпечення вузівських бібліотек сучасними інформаційними засобами ускладнює оперативне надання галузевої інформації користувачам. Нині багато вузівських бібліотек змушені обмежуватися в інформаційній діяльності традиційною галузевою літературою, рекомендаційними тематичними списками видань, бібліографічними покажчиками літератури з актуальних проблем правознавства та юридичної освіти.

Ефективність довідково-бібліографічного та інформаційного забезпечення навчального процесу прямо залежить від якості роботи довідково-бібліографічних відділів бібліотеки. Працівники означених служб створюють і впроваджують довідково-пошукові системи на традиційних та електронних носіях з метою багатоаспектного розкриття складу та структури бібліотечних фондів; виконують науково-бібліографічну та інформаційну роботу; здійснюють діяльність з поширення бібліографічних знань, підвищення інформаційної культури читачів, прищеплюючи їм навички використання інформації на електронних носіях та формування чітких запитів до інформаційно-пошукової системи бібліотеки; використовують традиційні і нетрадиційні форми їх інформаційного навчання; здійснюють інформаційне та бібліотечно-бібліографічне обслуговування користувачів, вивчаючи інформаційні потреби викладачів, наукових співробітників та студентів ВНЗ з метою їх максимального задоволення [5]. Сьогодення вимагає від вузівської бібліотеки активного впровадження сучасних інформаційно-бібліотечних технологій та

адаптації до них традиційних і нових форм бібліотечного обслуговування навчально-виховного процесу, що суттєво впливає на реалізацію інформаційної функції. Особливого значення набуває співпраця наукових і вузівських бібліотек у галузі використання сучасних інформаційних бібліотечних технологій, створення електронних корпоративних бібліотечних ресурсів і вебсайтів, що дозволяє інтегрувати внутрішні і зовнішні бібліотечні ресурси задля повного й оперативного задоволення інформаційних потреб викладачів і студентів. Таким чином, вузівська бібліотека, виконує свої головну (документно-комунікаційну) і загальні (інформаційну, комунікаційну, кумуляційну і меморіальну) функції за підтримки внутрішніх технологічних функцій.

Склад і взаємодія основних соціальних (зовнішніх) і технологічних (внутрішніх) функцій і задач за умов впровадження автоматизації в діяльність підрозділів бібліотеки є своєрідною структурнофункціональною моделлю бібліотеки, яка свідчить, що за умов інформатизації навчально-виховного процесу вищого закладу освіти всі внутрішні (технологічні) функції бібліотеки мають автоматизуватися, а її персонал повинен поступово оволодівати навичками роботи в автоматизованому середовищі бібліотеки. В умовах автоматизації нарівні з традиційними компонентами бібліотеки (фонди друкованих документів, карткові елементи ДБА) створюються і функціонують новітні електронні засоби: каталоги, картотеки, бібліографічні, концептографічні і повнотекстові бази даних, інші програмно-інформаційні комплекси, вебсайти, які не мають аналогу в традиційній неавтоматизованій бібліотеці.

Крім головної і загальних функцій, бібліотека як поліфункціональна соціальна система виконує і специфічні функції, зумовлені інформаційними потребами сфери діяльності (галузі), яку вона обслуговує. Аналіз спеціальної літератури свідчить про існування значних протиріч у поглядах фахівців на це питання. Так, П. Рогова до основних функцій вузівських бібліотек відносить кумулятивну, меморіальну і комунікативну функції. Інші – когнітивну, (само)освітню, професійно-творчу, (само)виховну, рекреаційну, гедоністичну, автор вважає похідними зумовленими цілями читання [8].

Серед розмаїття специфічних функцій визначених бібліотекознавцями, соціальному призначенню вузівської бібліотеки, на наш погляд, відповідає група функцій, які умовно можна назвати педагогічними. Серед них найчастіше називають освітню, виховну, навчальну, педагогічну, просвітницьку, на допомогу освіті і самоосвіті та ін. Вони вказують на органічну єдність бібліотеки з навчальним закладом, навчальним і виховним процесом у ВНЗ. Для реалізації даної функції

бібліотеки формують багатоекземплярні фонди навчальних документів, інформаційно-когнітивних продуктів і послуг, необхідних для здійснення навчально-виховного процесу.

Вивченню функцій вузівських бібліотек присвятили свої праці такі бібліотекознавці, як А. Я. Айзенберг, М. П. Васильченко, В. І. Терьошин, О. М. Хропач, та ін. А. Я. Айзенберг зміст освітньої функції бачить у тому, що бібліотеки, забезпечуючи різні освіти читачів, сприяють підвищенню їх культурного рівня, духовному збагаченню людини, вихованню наукового світогляду, поглибленню пізнавального інтересу, О. М. Хропач вважає, що виховна функція полягає в комплексному виховному впливі на абонентів, В. І. Терьошин, вивчаючи взаємодію бібліотекознавства з педагогікою, неодноразово обґрунтовував необхідність формування бібліотечної педагогіки як наукової і прикладної дисципліни.

На його думку, бібліотека є педагогічною системою і тому педагогічна функція – одна з основних для бібліотек. Бібліотека, яка веде читачів до світу інформації (а інформація завжди є знанням), до вершин культури, до соціалізації особистості і т.п., виконує, на його погляд, педагогічну функцію, яка охоплює практично всю їх діяльність.

Як соціальний інститут вузівська бібліотека має задовольняти інформаційні потреби учасників навчально-виховного процесу через сукупність документів, накопичених у своїх фондах, використовуючи для цього інформаційні ресурси інших галузевих бібліотек та Інтернет. При цьому інформаційні потреби користувачів можуть носити різноманітний характер і стосуватися як різних сфер майбутньої професійної діяльності (правознавство, юриспруденція, адвокатура, юстиція, правосуддя та ін.), так і повсякденного життя (спорт, туризм, хобі, відпочинок та ін.).

За сучасних умов розвитку вищої освіти в Україні підвищується роль самостійної роботи студентів, вона стає основним засобом оволодіння студентом навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять [2]. Навчальний час, відведений для СРС, регламентується робочим навчальним планом і складає 1/3 до 2/3 загального обсягу навчального часу студента. У цих умовах збільшується навантаження на бібліотеку, зростає її роль в документно-інформаційному забезпеченні СРС. Це зумовлює трансформацію усіх соціальних функцій вузівської бібліотеки юридичного профілю: головної (документно-комунікаційної), загальних (інформаційної, комунікаційної, кумулятивної, меморіальної) і спеціальних (освітньої, наукової, соціокультурної і гедонічної). Особливих трансформаційних змін зазнає освітня функція вузівської бібліотеки зі сприяння навчанню та вихованню. Впровадження нових технологій навчання поряд з розширенням самостійної роботи студентів суттєво впливає на зміст та організацію навчального процесу.

Збільшення обсягів СРС потребує віднаходження нових й актуалізації існуючих бібліотечних ресурсів, продуктів і послуг задля бібліотечно-інформаційної підтримки основних суб'єктів СРС – студентів і викладачів. Здійснюючи бібліотечно-інформаційне забезпечення СРС, бібліотека стає повноправним учасником даного процесу, виконуючи саппортну функцію документно-інформаційного забезпечення самостійної роботи студентів. Значення саппортної функції вузівської бібліотеки особливо зростає в умовах вищого юридичного навчального закладу, оскільки підготовка висококваліфікованих фахівців юридичної галузі України має базуватися на розширенні і поглибленні СРС як основного засобу оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять. Це потребує розробки теоретико-методичних та організаційних засад бібліотечно-інформаційного забезпечення самостійної роботи студентів.

Література

1. *Акилина М.* Информационная функция как понятие // Библиотека. 1999. № 10. С. 30-32.
2. *Буевич Г. А.* Вузовская библиотека: реалии и перспективы развития // Библиотечное дело – 2000: проблемы формирования открытого информационного общества: Тез. докл. междунар. науч. конф. (Москва, 25-26 апр. 2000). Ч. 1. М., 2000. С. 206-207.
3. *Величко О. Б.* Гуманітаризація освіти та її вплив на становлення особистості студента (соціокультурний аспект в межах кризового соціуму) // Проблеми освіти: Наук. метод. зб. В 2 ч. 2000. Ч. 2. С. 25-29.
4. *Дворкина М. Я.* Информационное обслуживание: Социокультурный подход. М., 2001. 112 с.
5. *Дрыгайло В. Г., Башун Е. В., Волынец В. Н.* Основы управления библиотекой высшего учебного заведения. К.: Политехника, 2001. 389 с.
6. *Мотульский Р. С.* Библиотека как социальный институт: теоретико-методологический аспект: Автореф. дисс. ... д-ра пед. наук: 05.25.03 / Белорусс. гос. ун-т культуры. Минск, 2002. 45 с.
7. *Програма розвитку юридичної освіти на період до 2005 року:* Затв. пост. Каб. Мін. України від 10 квіт. 2001 р. № 344 // Офіц. вісн. України. 2001. № 15. Ст. 649.
8. *Рогова П.* Спеціальне призначення: функції освітянських бібліотек України // Бібл. планета. 2001. № 1. С. 26-28.
9. *Функція* // Словник іншомовних слів / За ред. О. С. Мельничука. К., 1977. С. 727.

Надія Пасмор